

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

ЯЦУН ЛЕОНІД МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 658.27.642.5

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному університеті харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Гросул Вікторія Анатоліївна,
Харківський державний університет
харчування та торгівлі, завідувач кафедри
економіки та управління.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Міценко Наталія Григорівна,
Львівський торговельно-економічний університет,
професор кафедри економіки;

доктор економічних наук, професор
Павлова Валентина Андріївна,
Дніпропетровський університет імені Альфреда
Нобеля, завідувач кафедри торгівлі, підприємництва
та біржової діяльності;

доктор економічних наук, професор
Тарасюк Галина Миколаївна,
Житомирський державний технологічний
університет, завідувач кафедри менеджменту
організацій і адміністрування.

Захист дисертації відбудеться «01» липня 2016 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.088.02 у Харківському державному університеті харчування та торгівлі за адресою: 61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333, ауд. 45.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного університету харчування та торгівлі за адресою: 61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333.

Автореферат розісланий «31» травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Янчева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Цілі економічної політики передбачають розробку кількісних та якісних параметрів стійкого підвищення якості життя населення, джерела зростання якого знаходяться на всіх рівнях управління економікою, включаючи національні стратегії соціально-економічного розвитку, територіально-галузеві програми, мікрорівень підприємств.

Серед найбільш актуальних проблем життєдіяльності людства в новому ракурсі постають завдання харчування населення як первинної умови існування людини, які все більше загострюються з причин природного, соціального та економічного характеру. Для забезпечення харчуванням населення задіяні такі важливі сектори економіки як сільське господарство, харчова промисловість, продовольча торгівля, ресторанне господарство, що утворюють між собою складні інтеграційні зв'язки руху сировини, матеріальних, фінансових та інформаційних потоків, а сукупний обсяг їх діяльності за розрахунками автора сягає 43% ВВП країн і зайнятістю до половини працездатного населення.

Сучасні ж реалії доводять, що споживання продовольчих продуктів суттєво відрізняється від фізіологічних норм, незбалансованим є раціон харчування сучасної людини, спостерігається дефіцит білку, вітамінів, незамінних амінокислот, що призводить до погіршення здоров'я населення та інших негативних соціально-економічних наслідків.

Важливою причиною загострення проблем харчування населення є низька ефективність управління підприємствами «харчового ланцюга», задіяними у процесах вирощування сировини, виробництва харчових продуктів, реалізації продовольчих товарів, споживання продукції і послуг.

Україна, за наявності потужного потенціалу виробництва продовольства, залишається більше об'єктом, а не суб'єктом світового продовольчого ринку і виробляє менший обсяг продуктів харчування, ніж потенціал посівних площ. Інфраструктура торгівлі та ресторанного господарства орієнтована переважно на отримання комерційного ефекту замість соціального результату. Зношеність матеріальної бази, недосконалість державного регулювання та неефективність механізмів управління підприємствами, ускладнюють розв'язання соціально важливих завдань харчування населення країни.

Дієвим засобом вирішення актуальних проблем харчування в умовах трансформації економіки та глобалізації світових економічних процесів є формування ефективної системи управління суспільними формами харчування, обґрунтування теоретико-методологічних та науково-практичних підходів до управління суб'єктами, які виконують функції виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування.

Економічні проблеми харчування населення та управління підприємствами досліджувались, як класиками економічної теорії, так і представниками галузевої науки, але стрімка динаміка соціально-економічних змін потребує оновлення теоретичних, науково-методологічних та практичних підходів до управління підприємствами сфери харчування.

Теоретичні та методологічні аспекти управління економічними системами в умовах ринкової економіки розроблялись класиками економічної теорії та управління – Г. Саймоном, А. Маршалом, П. Самюельсоном, Л. Торнквістом, Й. Шумпетером, І. Ансофом, М. Портером, В. Леонтьєвим та ін. Суттєвий вклад в теорію та практичну розбудови економічних систем періоду ринкових перетворень внесли відомі вчені – Л. Абалкін, А. Аганбегян, А. Грязнова, А. Гранберг, М. Кондратьєв, В. Мау, Г. Рузавін та ін. Питання управління та економічного зростання агропродовольчого комплексу, торгівлі та ресторанного господарства досліджувались О. Алтуховим, С. Афанасьєвим, Л. Басковим, М. Беляєвим, В. Гросул, В. Гусєвим, І. Дубровіним, А. Зельднером, О. Кочергою, Є. Маргулісом, Н. Міценко, Н. Мостенською, В. Павловою, Г. Пятницькою, О. Роговим, Г. Тарасюк, О. Черевко, Л. Янчевою.

Широкий перелік проблем управління функціонуванням економічних систем у сфері харчування свідчить про їх складність, комплексність та динамічність. Так, недостатньо досліджувались питання цільової спрямованості продовольчого комплексу в цілому та окремих його секторів на кінцеве споживання продуктів, в теорії та практиці управління переважали питання виробництва продовольства, а не доведення його до кінцевого споживача і обслуговування, майже не враховувалась роль домогосподарств населення в самозабезпеченні продуктами та послугами харчування, недостатньо досліджувались проблеми взаємодії суб'єктів ринку харчування, структурно-функціонального синтезу індивідуальних та суспільних форм харчування, чинників харчової поведінки споживачів.

Актуальність вищевикладених аспектів, недостатній їх теоретичний розгляд і практичне застосування у підприємствах сфери харчування обумовили вибір теми дисертаційної роботи, її мету і завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та туризму Харківського державного університету харчування та торгівлі. Розробки, представлені в дисертації, є складовою дванадцяти держбюджетних і госпрозрахункових наукових робіт, які виконувались за безпосередньої участі та під керівництвом автора. Основними із них є: «Планування та розміщення торгівельних мереж у населених пунктах» (номер державної реєстрації 0105U007671), (особистий внесок автора полягає у розробці методологічних підходів до формування торговельних мереж); «Розробка стратегії сталого розвитку сфери харчування та торгівлі рекреаційної зони» (номер державної реєстрації 0113U001061), (особистий внесок полягає у розробці стратегії сталого розвитку сфери харчування та торгівлі); «Розробка методичних рекомендацій з формування цільових регіональних програм розвитку сфери харчування населення» (номер державної реєстрації 0111U009485), (особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні методологічних підходів до управління підприємствами сфери харчування та проектування організаційних структур); «Науково-практичні аспекти розвитку української національної кухні» (номер державної реєстрації 0113U001075), (особистий внесок автора полягає у

визначенні інституційних чинників впливу на розвиток української національної кухні); «Розробка стратегії сталого розвитку сфери харчування населення Харківської області», (номер державної реєстрації 0113U008401), (особистий внесок автора полягає у розробці методологічних підходів до формування стратегії сталого розвитку сфери харчування); «Проектування послуг агротуризму на базі фермерських господарств» (номер державної реєстрації 0115U001001), (особистий внесок автора полягає в розробці методики проектування агрохарчових кластерів).

Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад, науково-методичних та практичних рекомендацій з управління підприємствами сфери харчування.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

дослідити еволюцію, узагальнити теорії та наукові погляди на харчування як явище і процес, систематизувати потреби та функції харчування;

розробити теоретико-методологічний базис формування моделі сфери харчування як інтегрованої природно-соціально-економічної системи;

обґрунтувати методологічні підходи та методи дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування;

визначити вплив соціально-економічних чинників та глобальних змін на розвиток процесів управління підприємствами та сферою харчування;

визначити соціально-економічне значення та функції підприємств сфери харчування в стратегіях сталого розвитку суспільства;

розробити теоретико-методологічні підходи до управління підприємствами сфери харчування з урахуванням закономірностей управління, їх організаційної і територіально-галузевої специфіки;

визначити світові, національні та регіональні тенденції виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування;

дослідити еволюцію і диверсифікацію потреб людини у харчуванні та обґрунтувати категорію індивідуальної харчової поведінки людини і самоменеджменту споживача;

обґрунтувати методологічні підходи до інтеграції підприємств та формування кластерних структур у сфері харчування;

обґрунтувати концептуальні підходи до формування систем управління підприємствами сфери харчування;

розробити методологічні підходи до проектування систем управління підприємствами сфери харчування;

обґрунтувати теоретико-методологічні підходи до формування механізму структурно-функціонального синтезу цілей та завдань управління підприємствами сфери харчування;

розробити науково-практичні підходи до формування стратегій розвитку сфери харчування та суб'єктів господарювання;

обґрунтувати концепцію та моделі інтегрованого управління підприємствами сфери харчування;

визначити синергетичні ефекти управління природно-соціально-економічним розвитком підприємств сфери харчування.

Об'єктом дослідження є трансформаційний процес управління підприємствами сфери харчування різних організаційних форм.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та праксеологічні аспекти управління підприємствами сфери харчування.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали класичні та неокласичні економічні теорії, концепції управління економікою, базис еволюційного, системного, процесного та синергетичного підходів. Міждисциплінарність наукової проблеми обумовила застосування комплексу методів: абстрагування, аналізу та синтезу; індукції та дедукції; абстракції, систематизації, декомпонування; аналітичних і логічних узагальнень – для розвитку понятійно-термінологічного апарату управління, ідентифікації мережевих, партнерських, кластерних форм інтеграційної взаємодії, систематизації етапів процесів управління, визначення концепції інтегрованого управління – для дослідження теоретичних передумов управління підприємствами сфери харчування, еволюції концепцій і теорій харчування, що надало можливість розкрити становлення концепції природовідповідного розвитку; системного і процесного підходу – для обґрунтування концептуальних основ управління підприємствами, реалізації механізмів управління в інтегрованих структурах; синергетичного підходу, визначення економічної, екологічної та соціальної ефективності харчування; функціонального, структурного підходу, організаційного проектування – для формування стратегій та моделей розвитку сфери харчування, структурно-функціонального синтезу завдань та функцій управління харчовими кластерами – для розроблення методологічних засад стратегічного партнерства; економіко-статистичних методів (спостереження, динамічного, порівняльного, структурного, техніко-економічного, факторного аналізу, застосування програмних продуктів MS EXCEL, STATISTICA) для управління підприємствами сфери харчування.

Аналітичні узагальнення здобувача ґрунтуються на законодавчих та нормативно-правових актах України, матеріалах Світової організації торгівлі, Всесвітнього економічного форуму, Міністерства економіки та торгівлі України, Державної служби статистики України, а також даних статистичної та фінансової звітності, маркетингових та експертних дослідженнях, що були одержані автором у процесі комплексного обстеження діяльності вітчизняних підприємств сфери харчування і вивчення харчової поведінки споживачів та домогосподарств. У роботі використано публікації міжнародних та вітчизняних організацій, дані інформаційно-аналітичних збірників, бюлетенів та оглядів, монографічну і довідкову літературу, праці вітчизняних та зарубіжних вчених, наукові матеріали періодичних видань. Інформацію оброблено за допомогою сучасних програмно-технічних засобів та інформаційних технологій.

Наукова новизна полягає у розвитку та уточненні теоретичних положень, розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо управління підприємствами сфери харчування.

У процесі дослідження одержано такі найсуттєвіші результати.

Уперше:

обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування сфери харчування як інтегрованої природно-соціально-економічної системи міжгалузевого характеру, що поєднує в межах технологічного процесу всіх суб'єктів-організаторів харчування – агросектор, харчову промисловість, продовольчу торгівлю, ресторанне господарство та сектор домогосподарств з метою комплексного задоволення ціннісно-орієнтованих потреб населення у продуктах та послугах харчування і дозволяє перенести пріоритети управління з інтересів виробництва на кінцеві потреби споживача;

обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до формування механізму управління підприємствами сфери харчування на основі структурно-функціонального синтезу завдань управління суб'єктами всіх рівнів ієрархії в інтегрованих системах кластерного типу, які орієнтовані на узгоджену взаємодію суб'єктів господарювання на послідовних етапах харчового ланцюга і досягнення синергетичних ефектів щодо забезпечення населення повноцінним харчуванням;

розроблено концепцію та моделі інтегрованого управління природно-соціально-економічним розвитком підприємств сфери харчування на основі систематизації функцій харчування, харчової поведінки і переваг споживачів та інтеграції в єдину систему чинників функціонування підприємств з виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування на мезо- мікро- та нанорівні управління, що орієнтує цілі управління підприємствами на підвищення рівня та якості життя населення.

удосконалено

методологічні підходи до трансформації процесу управління підприємствами в умовах глобальних соціально-економічних змін, які охоплюють процеси інтеграції ринкових суб'єктів, базуються на стратегіях сталого розвитку і враховують сучасні чинники управління підприємствами, орієнтовані на стратегічне партнерство, інновації та конкуренцію, що сприяє формуванню інтегрованих структур сфери харчування інноваційного типу;

науково-практичні підходи до визначення функцій харчування в системі чинників рівня та якості життя людини в умовах глобальних соціально-економічних змін, яку поглиблено порівняно з концепціями продовольчої безпеки, охоплюють питання управління процесами реалізації та обслуговування в підприємствах сфери харчування, базуються на засадах публічно-приватного партнерства та на відміну від існуючих підходів, враховують розширену систему чинників впливу, цілі та функції органів управління всіх рівнів ієрархії і дозволяють прогнозувати рівень харчування в стратегіях розвитку суспільства;

методологічні засади управління пропозицією підприємств, які враховують харчову поведінку та самоменеджмент споживача, нелінійний характер прийняття рішень щодо вибору харчування, поєднання економічних та неекономічних методів управління з метою приведення у відповідність з попитом населення на продукти і послуги харчування;

науково-практичні основи інтеграції підприємств та формування кластерних структур у сфері харчування, які включають не лише окремі підприємства, але й інших суб'єктів (фізичних осіб-підприємців, корпорації і домогосподарства) з урахуванням їх місця та функцій в задоволенні потреб харчування людини та специфіки управління бізнес-процесами, що дозволяє врахувати можливості всіх учасників ринку з метою їх інтегрованої взаємодії та формування харчових кластерів різних типів;

методологічні засади проектування систем управління підприємствами сфери харчування, конструювання економічних систем суб'єктів господарювання, формування структурних балансів виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування на основі системності основних факторів виробництва та ресурсів управління, що сприяє прийняттю обґрунтованих рішень щодо формування стратегій підприємств;

методичні підходи до визначення синергетичних ефектів управління підприємствами сфери харчування з урахуванням їх потенціалу та результатів діяльності за складовими природного, соціального та економічного розвитку, що сприятиме приведенню пропозиції підприємств у відповідність до попиту споживачів на продукти та послуги харчування і більш повному використанню потенціалу суб'єктів завдяки прийняттю обґрунтованих управлінських рішень щодо формування стратегій розвитку.

Набули подальшого розвитку:

систематизація теорій і наукових поглядів стосовно потреб і функцій харчування, які, на відміну від існуючих концепцій, поєднують не лише біологічні (статичні), а й соціальні та психофізіологічні (динамічні) чинники поведінки споживачів, що сприяє удосконаленню ціннісної пропозиції підприємств сфери харчування відповідно до потреб населення;

методологічні підходи та методи дослідження проблем управління підприємствами сфери харчування з урахуванням їх організаційної та територіально-галузевої специфіки, поглибленої ідентифікації функцій харчування людини як біо-енерго-інформаційної системи, які конкретизовано за теоретико-методологічною сутністю та, на відміну від існуючих підходів, пов'язано з рівнем та якістю життя населення, що дозволяє системно враховувати потреби і попит споживачів та сформувати систему цільових індикаторів і показників управління підприємствами сфери харчування;

концептуальні засади управління підприємствами сфери харчування на основі еволюціонуючих закономірностей та системності елементів управління, які з метою характеристики рівня, якості та вартості харчування доповнено системою одиничних, комплексних та інтегральних показників споживання продуктів і послуг харчування, що дозволяє при розробці стратегій управління врахувати потенціал підприємств, стан харчування в домогосподарствах та зв'язок із загальним рівнем життя населення;

методичний інструментарій оцінювання стану харчування населення і діяльності підприємств під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів з урахуванням фаз циклічного розвитку секторів сфери харчування і виконуваних ними функцій, що підвищує наукову обґрунтованість прогнозів та

планів діяльності суб'єктів господарювання і завдань інтегрованого управління ними на різних рівнях ієрархії;

методичні підходи до структуризації цілей і визначення типових завдань управління бізнес-процесами підприємств сфери харчування на основі інтегрованої взаємодії цільової, лінійної, функціональної та ресурсної підсистем суб'єктів з метою підвищення ефективності управління, розробки обґрунтованих управлінських рішень щодо категоризації підприємств ресторанного господарства та продовольчої торгівлі;

науково-практичні підходи до формування стратегій розвитку сфери харчування та її підприємств в цільових програмах міст та регіонів, які, на відміну від існуючих положень, базуються на принципах інтегрованого природно-соціально-економічного розвитку і сприяють узгодженню інтересів споживачів, підприємств і суспільства на територіально-галузевому рівні та мікрорівні підприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає в теоретико-методологічному та науково-методичному забезпеченні процесів управління господарськими та виробничо-економічними системами, розробці прикладних методик і рекомендацій щодо регулювання розвитку підприємств та секторів сфери харчування в умовах ринкових трансформацій, поширення глобалізаційних та інтеграційних процесів у сфері харчування.

Результати дисертаційного дослідження використані в діяльності органів управління галузями, секторами та підприємствами агропродовольчого комплексу, торгівлі, ресторанного господарства та туризму при розробці стратегій їх розвитку, а також у формуванні цільових регіональних програм соціально-економічного розвитку Харківської (лист 23-12 від 02.12.2014 р.) та Полтавської областей (довідка №5 від 14.12.2015 р.). Науково-методичні рекомендації щодо структурно-функціонального синтезу завдань управління підприємствами використано в діяльності Департаменту споживчого ринку та сфери послуг Дніпропетровської міської ради (довідка від 23.11.2015 р.) та створенні інноваційного кластеру «Тайфун – 2000» (довідка від 37.10.2015 р.). Методики науково-практичного характеру впроваджено в підприємствах продовольчої торгівлі, ресторанного господарства та агропродовольчого сектору, зокрема – в Комбінаті харчування ПАТ «Турбоатом» (довідка № 9 від 21.10.2015 р.), Об'єднанні харчування «Дом Просоюзов» м. Дніпропетровська (акт від 11.09.2014 р.), Агрофірмі «Світанок» Харківської області (довідка 12-7 від 07.04.2015 р.), Торгівельному об'єднанні «Гастроном» м. Дніпропетровська (довідка 12-3 від 11.12.2014 р.), в програмах діяльності Єврорегіону «Слобожанщина» (довідка № 11 від 17.03.2015 р.). Наукові розробки дисертаційної роботи використані в навчальному процесі Харківського державного університету харчування та торгівлі (акт № 12 від 11.11.2015 р.), діяльності Асоціації працівників навчальних закладів туристичного та готельного профілю (довідка № 2-12 від 23.09.2015 р.)

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, розробки, висновки дисертаційної роботи є результатом самостійно проведеного дослідження автора щодо управління підприємствами сфери харчування. З наукових

положень праць, опублікованих у співавторстві, дисертація містить лише результати, що є особистою науковою розробкою здобувача.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень пройшли апробацію у доповідях і виступах здобувача на 16 вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференціях, що відображено в публікаціях [39-54].

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 54 наукових працях загальним обсягом 191,6 друк. арк. (з яких особисто автору належить 65,2 друк. арк.), зокрема в 10 монографіях, 28 статтях, 19 з яких у наукових фахових виданнях України, серед яких 6 у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, 4 статті в зарубіжних наукових виданнях економічного профілю і 16 тез доповідей науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації викладено на 397 сторінках. Робота містить 57 таблиць (обсягом 48 сторінок), 45 рисунків (обсягом 35 сторінок), 17 додатків (обсягом 65 сторінок), список використаних джерел із 372 найменувань, розміщених на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито зв'язок роботи з науковими темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, визначено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, відображено апробацію результатів.

У першому розділі роботи **«Сфера харчування населення: теоретичні основи формування та еволюція управління»** систематизовано науково-праксеологічні підходи до формування теорій і концепцій харчування, їх еволюцію та генезис, розроблено теоретико-методологічні засади формування сфери харчування як міжгалузевого кластеру природно-соціально-економічного характеру, визначено особливості теоретико-методологічного базису управління підприємствами сфери харчування.

На основі дослідження еволюції харчування людини у дисертації визначено методологічні підходи до організації харчування населення, що проявляється в обміні речовин, енергії та інформації, оптимальність якого залежить від біологічних, природно-історичних та соціально-економічних факторів.

Систематизація праксеологічних і науково-методологічних підходів, концепцій та теорій харчування людини свідчить про широку їх різноманітність, статичність та суперечливість базових принципів, що потребує узагальнення і класифікації цілей та функцій харчування з метою цілеспрямованого управління підприємствами. Поведінка споживачів більш динамічна і описується поведінковими (біхевіоричними) теоріями науки управління, які враховують вплив різноманітних за своїм походженням чинників як раціонально-логічного, так і психоемоційного характеру і базуються на новій парадигмі поглядів на людину як на біо-енерго-інформаційну систему. У роботі обґрунтовано теоретико-методологічний базис управління індивідуальними та суспільними

формами харчування з позиції психосоматики, як концепції, що поєднує психологічні та біологічні методи регламентації харчування, раціональну та ірраціональну поведінку людини в процесі прийняття рішень щодо вибору варіантів харчування, та слугує базисом формування механізму управління підприємствами харчування.

Встановлено, що способи виробництва продуктів та послуг харчування виникають та розвиваються в тісній взаємодії з матеріальними умовами життя суспільства, залежать від рівня розвитку цивілізації і виступають у формі індивідуально-організованого їх виробництва і споживання в домашніх умовах та суспільно-організованого виробництва, яке здійснюється підприємствами аграрного сектору, харчової промисловості, продовольчої торгівлі та ресторанного господарства.

На основі дослідження стану та проблем харчування населення країн світу визначено, що управління цим сектором економіки розрізняється за своїм характером та спрямованістю, виходячи з рівня та конкретних умов проживання, традицій та національних звичок. В умовах глобалізації виникають нові проблеми харчування пов'язані з уніфікацією продуктів та послуг, диференціацією рівнів споживання, збільшенням споживання рафінованих та штучних продуктів, що вимагає зміни підходів до управління та узгодження дій виробників і споживачів продуктів та послуг харчування.

Встановлено, що сучасний стан споживання продуктів харчування населенням характеризується значним зменшенням обсягів та погіршенням структури забезпечення продовольством і являє собою реальну загрозу здоров'ю нації, продовольчій та національній безпеці держави. За останнє десятиріччя споживання основних продуктів харчування на 1 особу зменшилось в 1,5-2 рази і за найбільш цінними продуктами впало нижче гранично допустимого рівня, суттєво погіршилась структура харчування, підвищились ціни. Найбільш критичним є споживання повноцінних білкових продуктів (м'яса, риби, молока) та вітамінної продукції (фрукти і овочі), що потребує розробки стратегій сфери харчування всіх рівнів ієрархії.

Враховуючи широкий спектр загальних умов життєдіяльності людини, аргументовано доцільність класифікації потреб харчування за характером походження на природні, соціальні та економічні і запропоновано систему показників розвитку харчування з урахуванням ролі і функцій цієї сфери в економіці країни. Виробничі та обслуговуючі сектори і підприємства сфери харчування утворюють розгалужену та багаторівневу горизонтально та вертикально диверсифіковану структуру, яка поєднує в собі всі фази відтворення – матеріальні виробництва сільського господарства і харчової промисловості, продовольчу торгівлю, ресторанне господарство з комплексними послугами виробництва, реалізації та організації харчування.

На відміну від попередніх науково-практичних підходів до управління продовольчим комплексом, обґрунтовано доцільність переходу від пріоритету виробництва продовольства як домінуючого елементу харчового ланцюга, до кінцевої мети – організації споживання продуктів і послуг харчування

споживачами, що принципово змінює теоретико-методологічні та практичні підходи до управління харчуванням населення, як функції суспільства.

Сукупність суб'єктів всіх виробництв та видів економічної діяльності різних форм власності запропоновано поєднати в одну дефініцію, що ставить за мету забезпечення кінцевих потреб споживача в продуктах та послугах харчування і ввести в науково-практичний оборот категорію «сфера харчування», яка трактується як сукупність різноманітних за організаційно-правовою формою та диверсифікованих за видами діяльності підприємств, корпорацій та підприємців, що виконують функції вирощування продовольчої сировини, її переробки в харчові продукти, реалізації продовольчих товарів, приготування страв і організації їх споживання та об'єднані в рамках технологічного процесу і спрямованістю на певний сегмент ринку (рис. 1). Аргументовано доцільність включення до сфери харчування домогосподарств, які є як об'єктами ринкових відносин, так і господарюючими суб'єктами та одночасно виконують функції виробничих і споживаючих систем.

У дисертації розроблено методологічні підходи до дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування, які базуються на комплексному підході до оцінювання потенціалу підприємств і секторів сфери харчування підприємств суспільного сектору (X – фактори), рівня споживання продуктів та послуг харчування як результату діяльності підприємств (Y – фактори), стану харчування в домогосподарствах населення (D – фактори) та взаємозв'язку харчування з індикаторами рівня і якості життя населення (Z – фактори). На основі кластеризації регіонів України виділено 5 груп регіонів близьких за індикаторами рівня розвитку підприємств сфери харчування і стану споживання продуктів і послуг. В процесі економіко-математичної обробки масиву інформації методами канонічної кореляції встановлено кількісні залежності між 52 одиничними, комплексними та інтегральними показниками рівня, якості та вартості харчування, потенціалу підприємств сфери харчування, станом харчування в домогосподарствах, рівнем і якістю життя населення.

У другому розділі роботи **«Принципи та цілі управління підприємствами сфери харчування»** висвітлено теоретичні та методологічні підходи до формування системи управління підприємствами сфери харчування в умовах глобалізації та інтеграції економіки, ринкових трансформацій та їх галузевих особливостей.

На основі дослідження глобальних соціально-економічних протиріч сучасного суспільства виявлено закономірності та тенденції, пов'язані з харчуванням населення та управлінням підприємствами сфери харчування. Доведено, що глобалізація сприяє становленню універсалізму в існуванні людства, взаємодії та інтеграції суб'єктів світової спільноти в економічній, політичній, екологічній, культурній сферах, проникає і у сферу харчування та набуває рис цілісної системи. На основі узагальнення наукових праць визначено, що глобалізація має характер незамкнених циклів, або соціально-економічних хвиль, які віддзеркалюють двоїсту природу суспільних змін – співвідношення поступовості та циклічності розвитку, що характерно для секторів і підприємств сфери харчування.

Рис. 1. Сфера харчування в системі чинників якості життя населення

Дослідженнями доведено існування системи взаємопов'язаних соціально-економічних циклів, які розподіляються за масштабністю та ієрархічністю і є закономірною формою розвитку ринкової економіки. Прояв циклічної діяльності секторів та підприємств сфери харчування спостерігається як періодичні коливання економічної та підприємницької активності у вигляді періодичних повторів, спадів та підйомів виробництва, зайнятості, інфляції, а також рівня, якості та вартості харчування.

Трансформація соціально-економічної системи України призвела до тривалої системної кризи, проявом якої стало падіння обсягів діяльності всіх галузей економіки і секторів сфери харчування, що було посилено циклічністю розвитку світової економіки. У роботі обґрунтовано, що завданням управління підприємствами сфери харчування на всіх рівнях ієрархії є збільшення тривалості періоду економічного зростання за рахунок скорочення тривалості та глибини спаду і сприяння досягненню кінцевої мети економічного розвитку, якою є підвищення рівня та якості життя населення.

Доведено, що стратегії економічного зростання сфери харчування України необхідно формувати цілеспрямовано з використанням ресурсів для ефективного розвитку, природного потенціалу, зокрема значних запасів чорноземів, як відновлювального економічного потенціалу, кваліфікованих та доступних трудових ресурсів, розвиненої інфраструктури, галузевої науки, потужного виробничого потенціалу підприємств, які сьогодні використовуються неефективно. Встановлено, що національна виробничо-економічна система сфери харчування з управлінської точки зору є переважно об'єктом глобалізації, а не її активним суб'єктом, що вимагає зміни пріоритетів політики управління секторами та підприємствами сфери харчування.

Показано, що зворотною тенденцією глобалізації є посилення регіональних чинників розвитку соціально-економічних процесів, обумовлених прагненнями зберегти свою етнокультурну спадщину, захистити власний ринок, національні кулінарні традиції, гарантувати продовольчу безпеку, достатній рівень та якість харчування населення країни, міст, регіонів. На основі дослідження проблем розвитку та територіально-галузевих особливостей функціонування підприємств сфери харчування визначено тенденцію щодо посилення до 3-5 разів асиметрії соціально-економічного розвитку територій, виявлено відсутність обґрунтованих стратегій розвитку мережі суб'єктів, непослідовність регіональної та галузевої політики харчування та управління підприємствами, що знижує рівень та якість харчування населення.

Встановлено, що органічне поєднання природи, людини та економіки стає основою формування стратегій сталого розвитку країн та сфери харчування, оскільки її окремі підсистеми – вирощування продовольчої сировини, виробництво харчових продуктів, купівля-продаж та споживання продуктів здійснюються на певній території, що методологічно дозволяє розглядати сферу харчування, включаючи підприємства всіх її секторів, як інтегровану територіально-галузеву специфічну природно-соціально-економічну систему, що характеризується цілісністю, узгодженістю та збалансованістю відтворювального процесу і управління.

У ході узагальнення наукових праць та теоретико-методологічних підходів до управління підприємствами в цілому та суб'єктами сфери харчування зокрема, зроблено висновок про стрімкий розвиток науки управління в умовах глобалізації, інтеграції та інформатизації економіки, прискорення виробничо-економічних циклів та прийняття господарських рішень. Підприємствам сфери харчування властиві специфічні риси, які обумовлюють доцільність виокремлення їх в самостійний об'єкт досліджень – поєднання фаз відтворення (виробництво, реалізація та організація споживання), широкий асортимент продуктів і послуг харчування, невеликі розміри підприємств та наближеність їх до споживача, відсутність у більшості підприємств формалізованої структури управління, поєднання прав власності та управління, територіально-галузевий підхід до організації мережі та управління діяльністю підприємств, тощо. Розпорошеність функцій, розміщення об'єктів, незначні масштаби діяльності та широкий асортимент ускладнюють структуру управління, спеціалізацію, концентрацію, кооперацію та інші форми організації виробництва і на практиці стримують продуктивність управління, обмежуючи його усталеними канонами та звичками прийняття управлінських рішень керівниками підприємств.

В результаті адаптації еволюційних законів до особливостей сфери харчування розроблено теоретико-методологічні підходи до організації управління підприємствами на основі поєднання в єдину інтегровану систему всіх суб'єктів, визначення векторів розвитку та ієрархії організаційних структур, які, в цілому формують систему управління у відповідності з потребами споживачів та суспільства.

На основі структуризації завдань та функцій розроблено теоретико-методологічний базис системи управління підприємствами сфери харчування за підсистемами лінійного, цільового, функціонального управління та ресурсного забезпечення (рис. 2).

У третьому розділі дисертації **«Тенденції та структурні зрушення в управлінні підприємствами сфери харчування»** визначено динаміку змін, наукові підходи до забезпечення розвитку та підвищення ефективності управління підприємствами сфери харчування з урахуванням сучасних тенденцій, багатоукладності сфери харчування та поведінки споживачів.

На основі узагальнення теоретико-методологічних положень щодо розвитку сфери харчування, аналізу світових, національних і регіональних тенденцій харчування та функціонування підприємств зроблено висновок про багатofакторний вплив та складну поведінку об'єктів дослідження.

Враховуючи, що обсяги та структура харчування населення суттєво різняться за співвідношенням споживання продуктів рослинного і тваринного походження, у роботі здійснено розподіл країн і регіонів за рослинно-тваринним та тваринно-рослинним типом харчування.

На основі міжнародного співставлення рівня харчування визначено, що обсяги споживання продовольства залежать не лише від величини ВВП, але й інших чинників економічного та неекономічного, інституційного характеру

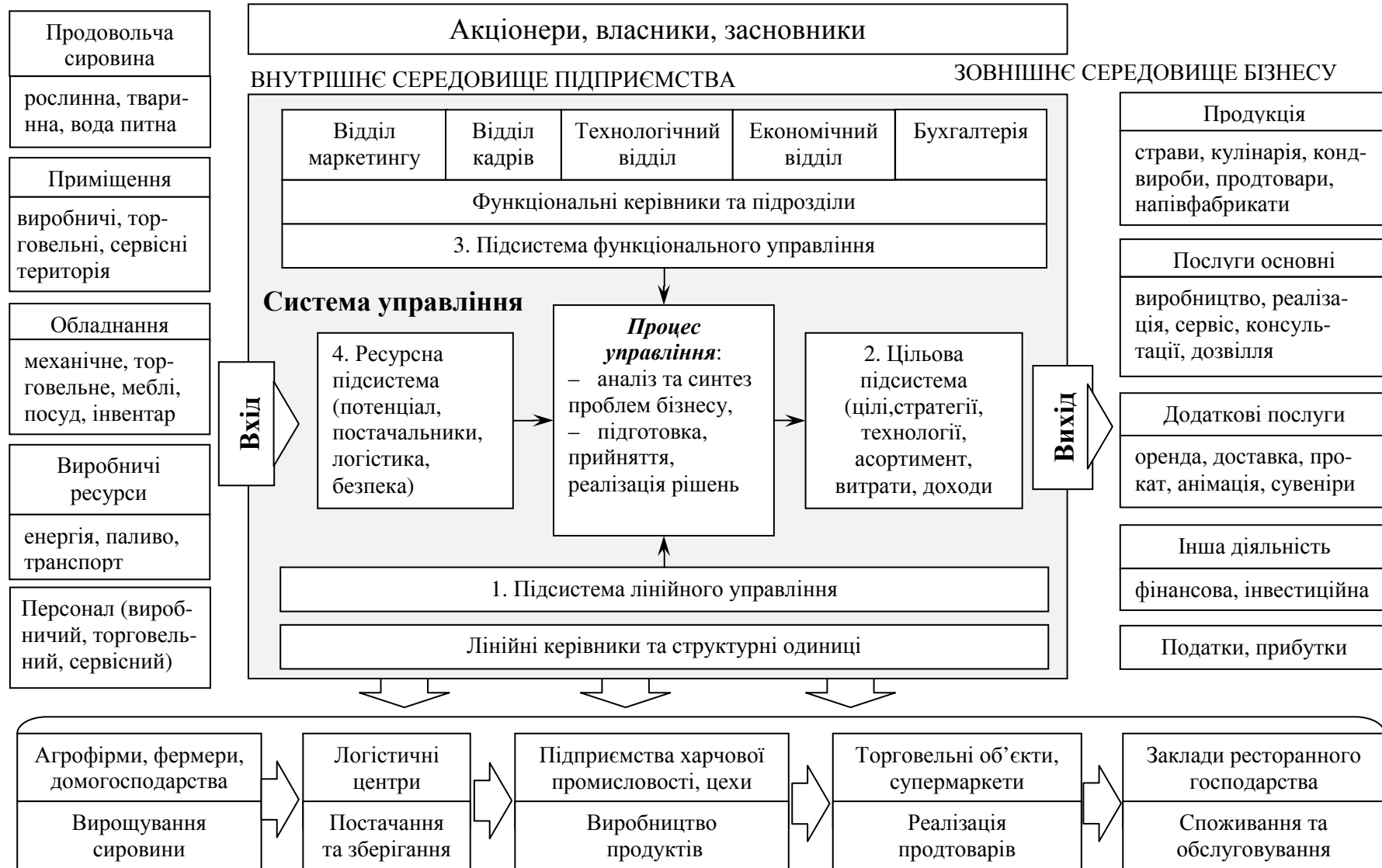

Рис. 2. Система управління підприємствами сфери харчування

(традицій, релігійних настанов тощо), які нелінійно впливають на рівень і якість харчування населення. У перебігу дослідження національних та регіональних тенденцій харчування встановлено значну (в 1,3-2,2 рази) диференціацію споживання продуктів населенням регіонів, а також різні обсяги їх виробництва підприємствами сфери харчування.

У процесі аналізу сучасних тенденцій функціонування підприємств сфери харчування зроблено висновок про принципові зміни та структурні зрушення динаміки товарообороту, розвитку мережі підприємств, їх перерозподіл за організаційно-правовою формою та виконуваними соціально-економічними функціями, структурою елементів операційної та економічної підсистем. Переважаючу частку суб'єктів господарювання сфери харчування становлять фізичні особи-підприємці (61%) та малі об'єкти без структури управління, які складають 83% загальної кількості суб'єктів продовольчої торгівлі та ресторанного господарства; посилюються процеси деконцентрації діяльності (місткість об'єктів зменшилась з 82 до 48 місць), збільшилась чисельність суб'єктів різних форм власності та форматів.

Встановлено, що форми і структура управління підприємствами харчування різної величини і типів суттєво розрізняються. Малі підприємства фізичних осіб-підприємців не мають формалізованої структури управління, а їх власники, фахівці та керівники суміщують функції лінійного і функціонального управління, одночасно виконують функції виробничого чи обслуговуючого персоналу, бюджети підрозділів та адміністративно-управлінської системи не плануються, в той час як система управління агропродовольчими корпораціями, торговельними і ресторанными мережами досить розгалужена.

У перебігу дослідження підприємств сфери харчування за видами економічної діяльності, які обслуговують населення за місцем роботи та навчання (закрита мережа) і виконують важливі соціальні функції щодо забезпечення раціональним харчуванням певних контингентів, зроблено висновок про суттєве скорочення соціально значимих сегментів харчування і переважання комерційної спрямованості діяльності підприємств. Якщо в 90-і роки мережа підприємств ресторанного господарства за місцем роботи складала 54%, за місцем навчання – 17%, а загальнодоступна мережа – 23%; то в 2015 р. її структура протилежна, – при промислових підприємствах функціонує лише 7%, при закладах освіти – 4%, в загальнодоступній мережі – 42%, в торгівлі – 14% загальної кількості об'єктів.

На основі дослідження мережі підприємств у роботі побудовано поле суб'єктів господарювання сфери харчування за формами та видами діяльності, яке охоплює корпоративний сектор, автономні підприємства та сектор фізичних осіб-підприємців, а також сектор домогосподарств за функціями вирощування продовольчої сировини, виробництва харчових продуктів. їх реалізації та організації харчування із визначенням частки ринку продуктів та послуг харчування за вказаними функціями.

У роботі визначено, що у сфері харчування України впродовж 1991-2015 рр. склалися певні тенденції нестійкого характеру, які й визначають його сучасний стан та перспективи розвитку. Встановлено, що розвиток мережі

ресторанного господарства у міських поселеннях України та в містах різних функціональних типів суттєво відрізняється від сільської місцевості і обумовлений нижчим рівнем витрат у сільській місцевості на харчування поза домом, аніж у містах, великою різницею у кількості потенційних споживачів (73% населення України проживає у містах). Демографічна ситуація у сільській місцевості характеризується негативною динамікою (33% сільського населення має вік старше 50 років, кількість дітей до 14 років зменшилась на 15,7%). Частка молоді віком від 15 до 29 років, як активних споживачів послуг ресторанного господарства у сільській місцевості, зменшується на 1,2% щорічно.

Суттєві зміни відбулися у структурі функцій (виробничих, торговельних, обслуговуючих) підприємств ресторанного господарства України за типами її об'єктів. Починаючи з 2000 р. у 2 рази зменшилась кількість фабрик-кухонь та фабрик-заготівелень внаслідок згортання діяльності по централізованому виробництву та обслуговуванню закладів ресторанного господарства, що функціонували при навчальних закладах, промислових підприємствах, тощо. Зменшення кількості їдалень протягом 2000-2014 рр. на 29,0% стало наслідком відмови установ та підприємств від їх утримання на своєму балансі як структурних підрозділів.

На основі аналізу економіко-фінансових показників функціонування підприємств сфери харчування, продовольчої торгівлі та ресторанного господарства, зроблено висновок про суттєве зниження їх завантаженості, результативних показників і ефективності діяльності за останні два роки в умовах кризових явищ та суттєвого падіння рівня доходів населення, що потребує системи заходів антикризового управління та стимулювання попиту на послуги підприємств.

З метою ідентифікації функцій харчування в системі управління підприємствами систематизовано потреби харчування за різними сферами життєдіяльності людини (праця, відпочинок, спілкування, пізнання), природою походження (біогенні, психофізіологічні, соціогенні), сформовано структурно-логічну матрицю потреб у харчуванні та запропоновано категорію харчової поведінки споживача для визначення стратегій підприємств харчування і формування пропозиції для задоволення попиту. Формування індивідуальної харчової поведінки включає в себе установки, форми поведінки, звички та емоції стосовно їжі, які є персональними для кожної людини і оцінюються як гармонійне (адекватне), або девіантне (відхилене) ставлення до їжі залежно від багатьох факторів, зокрема – місця харчування в ієрархії цінностей людини, кількісних та якісних показників харчування, етнокультурних чинників, тощо.

У роботі обґрунтовано синергетичну модель управління індивідуальною харчовою поведінкою споживача, що враховує самоменеджмент людини, пропозицію підприємств сфери харчування та вплив широкого кола чинників соціально-економічного, демографічного та природного характеру.

На основі обстеження 143 домогосподарств за гармонізованою з ЄВРОСТАТ методикою визначено, що надходження продуктів харчування переважно відбувається через магазини (41%), як найбільш цивілізовані форми розподілу та обміну. Разом з тим, частка продуктів придбаних на ринках (31%),

у населення (16%) та зі складу підприємства (12%) ще досить суттєва, що слід враховувати під час формування стратегій розвитку сфери харчування, сил конкуренції та інтегрованої взаємодії суб'єктів.

Встановлено, що структура товарообороту підприємств продовольчої торгівлі та ресторанного господарства (як за натуральними, так і вартісними показниками) не відповідає вимогам раціонального харчування – недостатньо реалізується свіжих овочів та фруктів, молочних продуктів, м'яса, риби, напівфабрикатів та інших продуктів підвищеної харчової цінності, дієтичних продуктів, кулінарних виробів. Разом з цим, завищеною є частка спиртних напоїв, тютюну та інших супутніх і непродовольчих товарів.

Враховуючи активізацію процесів інтеграції, досліджено системи управління різними суб'єктами господарювання сфери харчування (осіб-підприємців, підприємств, корпорацій та їх об'єднань), формування таких інтегрованих структур як торговельні центри, комбінати харчування, мережі торговельних та ресторанних об'єктів. Залежно від ознак інтеграції суб'єктів, розроблено типологію кластерів підприємств сфери харчування, в основу якої покладено сукупність функцій виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування, а також розподіл завдань управління між ієрархічними структурами. За видами діяльності виділено аграрні, промислові, торговельні, кластери ресторанного господарства та їх комбінації, за масштабами – об'єктові, локальні, регіональні, національні та глобальні, а типові завдання управління, окрім операційної діяльності, доповнено такими функціями як інноваційна діяльність, підготовка персоналу, взаємодія з органами влади, консалтинг тощо.

Враховуючи інтегрованість природної, соціальної та економічної складових сфери харчування обґрунтовано концепцію природовідповідного харчування населення, метою якої є формування стратегій розвитку сфери харчування, орієнтованої на розумні природні потреби споживачів при гармонійному поєднанні інтересів всіх учасників процесів вирощування, переробки, реалізації та споживання продуктів і послуг харчування, а також конгруентного ставлення до природних ресурсів, що використовуються для вирощування продовольчої сировини, розвиток екологічного землеробства, виробництво органічного продовольства, екологічне маркування продуктів, обмеження та заміну штучних інгредієнтів, тощо.

На основі оцінки потенціалу підприємств обґрунтовано етапи економічного зростання сфери харчування за основними характеристиками їх сутнісно-змістовного наповнення – динамікою змін, структурою функцій, типом розвитку, зовнішньоекономічної діяльності, інвестування та інших визначальних складових процесу розвитку, що дозволяє визначити кількісні та якісні параметри стратегії сфери харчування.

У четвертому розділі роботи **«Методологічні підходи до управління підприємствами сфери харчування»** обґрунтовано концептуальні, методологічні та практичні підходи і напрями проектування систем управління підприємствами сфери харчування.

Розвиток управління підприємствами сфери харчування запропоновано вести в напрямі поєднання концептуальних положень, розроблених у межах домінуючих підходів до управління: системного та стратегічного. Спираючись на закономірності системоутворення, у роботі визначено взаємозв'язки структур та функцій у системі управління підприємствами сфери харчування за принципами функціональності та ієрархічності та запропоновано концепцію інтегрованого розвитку (рис. 3).

В результаті аналізу ефективності функціонування систем управління підприємствами сфери харчування аргументовано необхідність їх концептуального оновлення на основі використання комплексної методики організаційного проектування та структурно-функціонального синтезу завдань управління, застосування методології системного та стратегічного підходів, які спрямовано на досягнення синергетичного ефекту узгодженої взаємодії державного регулювання та самоуправління підприємствами.

У перебігу дослідження встановлено, що планування державою заходів щодо забезпечення фізіологічних норм харчування, підсистеми суспільного сектору харчування, сільського господарства, харчової промисловості та домогосподарств не узгоджені, суперечливі, різноспрямовані і стикаються з непорозумінням учасників загального процесу харчування (сім'ї, підприємств та суспільства), що знижує кінцевий результат – стан здоров'я населення, рівень та якість харчування. З метою узгодження інтересів та дій всіх учасників харчового ланцюга, домашніх та суспільних форм харчування запропоновано перейти від галузевого до інтегрованого управління суб'єктами на основі приватно-публічного партнерства як механізму взаємодії учасників процесу організації харчування та концепції інтегрованого управління розвитком підприємств.

Основне завдання управління підприємствами сфери харчування полягає в розробці механізму взаємодії суб'єктів господарювання з метою підвищення ефективності функціонування підприємств харчування суспільного та індивідуального секторів, для чого запропоновано теоретико-методологічні підходи до оцінки та конструювання економічних систем сфери харчування з урахуванням ступеню їх замкненості-відкритості, балансів факторів виробництва та структурно-функціонального синтезу завдань та елементів системи управління.

Проектування оргструктур та систем управління підприємствами харчування запропоновано здійснювати за підсистемами лінійного, цільового, функціонального управління та ресурсного забезпечення.

Для обґрунтування цілей і функціонального змісту процесу управління підприємствами сфери харчування аргументовано використання процесного підходу до управління, визначення та синтезу функцій щодо керованого об'єкта (планування, організація, мотивація, контроль), зумовлених кооперацією і поділом праці між структурами управління та поєднувальні процеси технології управління (прийняття рішень і комунікації), що інтегрують функції і структури в єдиний процес управління.

Теоретичний базис	Концепція	Концептуальні положення управління підприємствами сфери харчування	<ul style="list-style-type: none"> – управління підприємствами сфери харчування на основі їх інтеграції; – сфера харчування є природно-соціально-економічною системою, – формування стратегій розвитку підприємств на їх взаємодії; – структурно-функціональний синтез завдань управління; – проектування процесів управління суб'єктами харчового кластеру
Глобальні зміни			
Економічні тенденції			
Цілі	Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
	виробництво якісних продуктів і послуг харчування, динамічний розвиток сфери харчування і національної економіки	природно-соціально-економічний розвиток сфери харчування на основі консолідованого створення цінності та використання потенціалу підприємств	досягнення синергії взаємодії підприємств через задоволення потреб харчування на основі узгодження інтересів, цілей, процесів та ресурсів
Об'єкт	Процес розвитку сфери харчування	Процес інтеграції учасників кластера харчування	Процес управління підприємствами сфери харчування
Суб'єкт	адміністративний персонал публічного та приватного сектору	керівництво кластерів та органів територіально-галузевого управління	адміністративно-управлінський персонал підприємств
Принципи	цілісність природно-соціально-економічного розвитку підприємств сфери харчування; раціональність, керованість	інтегрована взаємодія суб'єктів. досягнення балансу інтересів, реалізація можли-востей розвитку підприємств	системність; функціональність структур; синергії дій; ефективність розвитку, природовідповідність харчування, територіально-галузевого управління
Методологія	стратегічне партнерство (ППП)	мережева взаємодія підприємств	формування кластерів харчування
	формування стратегічного партнерства; узгодження цілей, інтересів, сценарії розвитку; ефективність управління	визначення потреб харчування, проектування торговельних та ресторанних мереж; планування розміщення об'єктів	структурно-функціональна модель харчового кластера; формалізація етапів формування кластера; алгоритм взаємодії підприємств

Рис. 3. Концепція інтегрованого розвитку підприємств сфери харчування

Склад і наповнення функцій процесу управління підприємствами сфери харчування, їх територіально-галузевими об'єднаннями та кластерами є завданням організаційного проектування структур управління із врахуванням особливостей виробничо-економічної діяльності підприємств, де продукти праці (харчові продукти, напівфабрикати) мають подвійне призначення і використовуються як у формі предметів кінцевого споживання, так і сировини для виробництва, та виконують різноспрямовані функції.

У роботі запропоновано в якості орієнтирів та цілей управління підприємствами сфери харчування обирати оновлені параметри вимог до категорій, номенклатури та типів закладів, які отримують форму скринінгових параметрів попиту споживача і стандартів пропозиції виробника. З метою категоризації об'єктів торгівлі та ресторанного господарства обґрунтовано методичний підхід до кваліметричної (бальної) оцінки основних елементів обслуговування (скринінгові стандарти) та розроблено вимоги до підприємств ресторанного господарства і торгівлі, яких необхідно дотримуватись як обов'язкових у проектуванні операційних систем та систем управління підприємствами сфери харчування (табл. 1).

Таблиця 1

Рекомендовані вимоги до об'єктів ресторанного господарства різних категорій та їх кваліметрична оцінка експертами в балах

№	Вимоги	Категорія об'єкту				
		бюдж етні*	соціал ьні**	перша ***	вища ****	люкс *****
1	Місцезнаходження об'єкту (територія, під'їзд, благоустрій, панорама, парковка)	5	10	20	30	40
2	Будівля (капітальність, архітектура, стан, термін експлуатації, склад приміщень)	5	10	15	20	30
3	Безпека приміщень та процесів (охорона, санітарний стан, психофізіологічні умови)	14	20	25	30	40
4	Комфортність, екстер'єр, інтер'єр (дизайн, вхід, вітрина, зали, атмосфера, матеріали)	10	20	30	40	50
5	Оснащеність ресторану (обладнанням, меблями, посудом, склом, білизною, IT)	10	10	20	40	50
6	Процес обслуговування (режим роботи, методи, майстерність, дотримання правил)	13	15	30	40	50
7	Система управління якістю (бракераж, контроль, мотивація, сертифікація)	13	19	25	40	50
8	Асортимент продукції та послуг (широта і глибина, меню, фірмові страви, раціони)	12	26	45	60	70
9	Персонал (знання, вміння, навички, досвід, кваліфікація, мотивація)	18	60	90	100	110
	<i>Загальна сума балів</i>	100	200	300	400	500

Система кількісного оцінювання категоризованих об'єктів торгівлі та ресторанного господарства буде орієнтувати споживача на певний рівень і якість пропозиції підприємств, а від менеджерів вимагатиме впровадження відповідної системи управління якістю продукції та послуг харчування. Запропонований методологічний підхід до категоризації об'єктів дозволяє узгодити кількісну оцінку пропозиції (вартість, рівень та ціна послуг) з кількісною оцінкою споживчої вартості послуг споживачем, надає можливість забезпечити конгруентність, баланс попиту та пропозиції через механізм відповідності ціни та якості.

З метою проектування цільової та ресурсної підсистем підприємств сфери харчування запропоновано балансовий метод розрахунків потоків продовольчої сировини та елементів витрат на виробництво продуктів та надання послуг харчування, що дозволить планувати обсяги виробництва, реалізації та споживання харчових продуктів з урахуванням джерел їх надходження та управляти цими процесами в межах підприємства, харчового кластеру, окремого контингенту, міста, регіону.

У результаті хронометражу витрат часу та ресурсів на виконання функцій управління виявлено різне їх співвідношення в підприємствах харчування юридичних осіб, в закладах фізичних осіб-підприємців та корпоративних мережах, що стало передумовою для розробки методики організаційного проектування бізнес-процесів та структур управління підприємствами і формування їх бюджетів.

У п'ятому розділі дисертації «**Стратегії та моделі управління розвитком підприємств сфери харчування**» обґрунтовано напрями підвищення ефективності процесу управління підприємствами сфери харчування для більш повного використання потенціалу суб'єктів та задоволення потреб споживачів у продуктах і послугах харчування.

Зважаючи на масштабність та багатогранність сфери харчування, при формуванні стратегій розвитку та управління підприємствами обґрунтовано необхідність узгодження інтересів всіх суб'єктів господарювання, які задовольняють особисті потреби людини у харчуванні.

Стратегію інтегрованого розвитку сфери харчування всіх рівнів (країни, регіонів, міст) запропоновано реалізувати через систему стратегій підприємств та суб'єктів, які визначають цілі, напрями, обсяги виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування, на основі впровадження інновацій, взаємодії підприємств, держави та громадськості, адміністративно-економічних інструментів стимулювання природно-соціально-економічної діяльності суб'єктів сфери харчування (рис. 4). Інтегрований розвиток поєднує самоуправління індивідуальною харчовою поведінкою людини та механізм управління діяльністю індивідуальних і суспільних суб'єктів сфери харчування з метою забезпечення балансу попиту та пропозиції в продуктах і послугах харчування на основі структурно-функціонального синтезу управління та стратегічного партнерства.

Рис. 4. Стратегія розвитку сфери харчування

Враховуючи, що зростання конкурентоспроможності підприємств та секторів сфери харчування можливе переважно при переході підприємств на інноваційний шлях розвитку, запропоновано формувати інноваційні механізми управління, які пронизують всю соціально-економічну систему – державні, комерційні, суспільні та інші структури при наявності множини альтернативних та незалежних джерел їх фінансування.

Для моделювання індикаторів природно-соціально-економічного розвитку сфери харчування обґрунтовано методичний підхід, який передбачає оцінку загального рівня та якості життя та рівня і якості харчування населення за допомогою інтегральних показників, а їх компонент – за допомогою комплексних та одиничних показників, побудованих на базі таксономічного методу кластерного аналізу К-середніх. Рівень та якість харчування населення визначаються природно-ресурсним потенціалом, рівнем економічного розвитку і утворюють розгалужені причинно-наслідкові зв'язки з інтегральним показником якості життя та такими його складовими як стан здоров'я, тривалість життя, що враховано при розробці економіко-математичних моделей та сценаріїв розвитку підприємств сфери харчування з використанням методів канонічної кореляції та кластерного аналізу.

Розроблено методичний підхід до проектування процесу управління розвитком підприємств, кластерів та інтегрованих структур сфери харчування, який охоплює систему функцій, етапів та стратегічних рішень, врахування основних чинників впливу та конкуренції, індикаторів попиту споживачів і параметрів пропозиції підприємств (рис. 5).

У роботі обґрунтовано використання методів канонічної кореляції та економіко-математичного моделювання, які дозволяють формувати різні сценарії розвитку підприємств сфери харчування залежно від інноваційної політики, ситуативних факторів, цільових функцій, рішень інвесторів тощо.

Цільові функції попиту населення на продукцію та послуги харчування моделюються економіко-математичними залежностями (1), (2):

– загальний рівень харчування населення:

$$Y_1 = 9,22 + 0,123 X_1 + 0,342 X_2 + 0,215 X_3 + 0,212 X_4, \quad (1)$$

– обсяг суспільного сектору харчування:

$$Y_2 = 12,43 + 0,323 X_1 + 0,293 X_2 - 0,126 X_3 + 0,312 X_4, \quad (2)$$

де X_1 – рівень доходів населення, грн.; X_2 – частка міського населення, %;

X_3 – споживання в домогосподарствах, грн.; X_4 – потенціал підприємств, од.

У дисертації обґрунтовано методологічний базис, етапи та цілі інтегрованого управління суб'єктами сфери харчування на макрорівні країни, регіону, мезорівні міст і контингентів, нанорівні управління підприємствами, що враховують завдання формування мережі об'єктів, кластерів та інтегрованих структур у сфері харчування, розвиток публічно-приватного партнерства, наближеність до споживача та територіально-галузеві особливості функціонування підприємств сфери харчування. Етапи процесу інтегрованого управління підприємствами сфери харчування, планування мережі об'єктів харчування міста, проектування операційної підсистеми підприємства та організаційного проектування системи управління наведено на рис. 6.

Рис. 5. Проектування процесу управління підприємствами та кластерами сфери харчування

Рис. 6. Етапи інтегрованого управління підприємствами сфери харчування.

З метою оцінки ефективності управління підприємствами сфери харчування запропоновано використовувати баланси потоків продовольчої сировини, інтегральну оцінку природно-ресурсного та економічного потенціалу підприємств і секторів сфери харчування за функціями вирощування, виробництва продуктів, реалізації та споживання продуктів і послуг харчування, тощо. Порівняння потенціалу підприємств сфери харчування з результатами їх функціонування прийнято в якості критерію ефективності управління, що характеризує ефективність використання наявного потенціалу підприємств. Оцінка ефективності управління підприємствами харчування доповнена оцінками результативності їх діяльності, порівняння з цільовими орієнтирами харчування населення, контингенту (рівнем, якістю, вартістю) та розрахунками ефективності діяльності суб'єктів за соціальною, економічною та природною складовими.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми – формування теоретичних, методологічних та методичних основ управління підприємствами сфери харчування населення в умовах глобалізації та інтеграції природно-соціально-економічних процесів.

1. В результаті дослідження науково-практичних підходів до організації суспільних форм харчування встановлено, що процес харчування є невід'ємним атрибутом конгруентного зв'язку людини з природою і еволюціонував протягом всієї історії людства. На основі систематизації теорій та концепцій харчування аргументовано доцільність їх розмежування на статичні, які характеризують зміст харчування і базуються на фізіологічних нормах споживання харчових продуктів, та динамічні, які описують біхевіоричні мотиви поведінки споживача і враховують вплив різноманітних за походженням чинників не лише раціонально-логічного, статичного, а й психоемоційного динамічного характеру. Встановлено, що потреби людини у харчуванні еволюціонували під впливом чинників соціально-економічного та науково-технічного прогресу, виділено біогенні, психофізіологічні, соціальні і творчі потреби та диференційовано їх за проявом у основних видах життєдіяльності людини – під час праці, відпочинку, спілкування та пізнання, що формує відповідну систему функцій управління харчуванням – підтримка гомеостазу (обмін), задоволення, релаксація, винагорода, захист, естетичність. Систематизовано перелік продуктів і послуг харчування та уніфіковано їх за секторами і видами діяльності (сільське господарство, харчова промисловість, продовольча торгівля, ресторанне господарство, соціальні стандарти споживчого кошика), що сприяє формуванню єдиної науково-практичної бази планування та управління підприємствами сфери харчування.

2. Теоретично і методологічно обґрунтовано категорію «сфера харчування», яку визначено як інтегровану міжгалузеву природно-соціально-економічну систему, що поєднує в межах технологічного процесу сукупність

різноманітних за організаційно-правовою формою та диверсифікованих за видами діяльності підприємств, корпорацій та підприємців, які виконують функції вирощування продовольчої сировини, виробництва харчових продуктів, реалізації продовольчих товарів, приготування страв та організації їх споживання. Доведено, що до сфери харчування доцільно включити і домогосподарства, які є як об'єктами ринкових відносин, так і господарюючими суб'єктами та одночасно виконують стосовно харчування функції виробничих і споживаючих систем. Пріоритети планування запропоновано перенести з позиції виробництва продовольства, як початкового ланцюга в системі харчування, до кінцевої мети – споживання продуктів та послуг харчування, що принципово змінює теоретико-методологічні підходи до управління та організації харчування населення, як функцій підприємств та суспільства. Систематизовано вертикальні та горизонтальні потоки сировини, фінансів, інформації суб'єктів, що дозволило встановити напрями інтеграційної взаємодії підприємств сфери харчування та їх стратегічного партнерства.

3. Методологічні підходи дослідження проблем управління уточнено за видами суб'єктів господарювання для окремих форм організації бізнесу – підприємств, осіб-підприємців та корпорацій з врахуванням виконуваних ними функцій та структури управління. Визначено специфіку суб'єктів сфери харчування – широкий асортимент продукції та послуг, невеликі розміри підприємств, розгалуженість мережі, значна кількість центрів впливу, опосередкованість управління підприємства тощо. З метою оцінки та прогнозування стану харчування населення розроблено систему індикаторів та соціально-економічних показників, які характеризують рівень, якість та вартість харчування і нормують співвідношення продуктів тваринного і рослинного походження, що забезпечує збалансованість харчування за найбільш цінним тваринним білком, вуглеводах, мікроелементах та вітамінах. Запропоновані методологічні підходи та система показників розвитку сфери харчування узгоджені з індикаторами рівня та якості життя населення як кінцевою метою управління та результатом діяльності підприємств сфери харчування.

4. На основі систематизації глобальних соціально-економічних проблем суспільства визначено проблеми харчування, що стають першочерговими у прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях ієрархії управління для вирішення яких запропоновано запровадження механізму публічно-приватного партнерства та інтегрованої взаємодії суб'єктів сфери харчування. Визначено характерні риси управління в умовах глобалізації та інтеграції бізнесу – орієнтованість на стратегічне партнерство, самоменеджмент, конкуренцію, інновації, цінність пропозиції, додану вартість, інтегровану взаємодію та інші фактори успіху. Встановлено, що глобалізація економіки та сфери харчування проявляється у формі незамкнених циклів виробництва і споживання продуктів і послуг харчування, які віддзеркалюють двоїсту природу суспільних змін – співвідношення поступовості та циклічності розвитку.

5. Визначено зростаюче значення підприємств сфери харчування, їх місце в стратегіях і програмах сталого розвитку країн та зв'язок з іншими соціально-

економічними чинниками. За результатами дослідження встановлено, що виробничо-економічна система України, в тому числі підприємства і сектори сфери харчування, з управлінської точки зору є переважно об'єктами глобалізації, а не її активними суб'єктами, до чого треба прагнути. Визначено пріоритети стратегії управління сферою харчування та її місце в стратегіях соціально-економічного розвитку суспільства, запропоновано систему цілей та функцій органів управління підприємствами сфери харчування на макро-, мезо- та мікрорівні. Встановлено, що сучасний стан споживання основних продуктів харчування населенням характеризується значним в 1,3-1,8 рази зменшенням обсягів споживання продуктів і послуг, погіршенням структури харчування, зростанням цін, що потребує прийняття стратегічних рішень на всіх рівнях управління щодо забезпечення зростаючого попиту населення.

6. В результаті узагальнення теоретичних та методологічних підходів до управління підприємствами встановлено, що система управління підприємствами сфери харчування включає такі елементи як цілі, суб'єкти та об'єкти, принципи, функції, методи, структури та ієрархію, базується на закономірностях управління, системності еволюційних законів та технології прийняття управлінських рішень і враховує територіально-галузеву специфіку підприємств сфери харчування. Для характеристики та оцінювання результатів управління підприємствами сфери харчування розроблено систему індикаторів за чотирма групами показників: потенціал підприємств сфери харчування, стан харчування населення в домогосподарствах, рівень, якість та вартість харчування населення, загальний рівень життя населення. Кількісний взаємозв'язок між індикаторами встановлено методами канонічної кореляції, з'ясовано, що їх значення за регіональними кластерами (високоіндустріальні, промислові, промислово-аграрні, аграрно-промислові, аграрні) коливаються в 1,2 – 2,3 рази, що потребує розробки відповідних управлінських заходів з метою регулювання попиту і пропозиції на продукти і послуги харчування.

7. На основі дослідження світових, національних і регіональних тенденцій виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування встановлено, що динаміка індикаторів соціально-економічного розвитку країни, а також показників стану харчування населення та функціонування підприємств сфери харчування моделюється поліноміальними функціями зі спадами і підйомами внаслідок циклічності ринкової економіки. Визначено, що витрати населення на харчування зростають і досягли 55-63% загальних витрат домогосподарств, структурні зрушення спостерігаються у співвідношенні виробництва та споживання продуктів харчування рослинного та тваринного походження, домашньому і суспільному секторах, відбуваються кількісні та якісні зміни в структурі виробництва окремих видів продуктів і послуг харчування, розвитку мережі підприємств, підприємців та корпорацій, ефективності використання потенціалу підприємств сфери харчування, що вимагає узгодження діяльності суб'єктів сфери харчування та запровадження нових методологічних підходів та механізмів інтегрованого управління.

8. Спираючись на дослідження потреб людини у харчуванні, які свідчать про їх розширення та поглиблення під впливом широкого кола чинників, обґрунтовано категорію індивідуальної харчової поведінки споживача, яка являє собою стереотип діяльності людини з управління собою (самоменеджмент) щодо вибору варіантів харчування, охоплює закони, практику, методи, правила і стандарти прийняття управлінських рішень. Встановлено, що структура надходження продуктів та послуг із різних джерел (підприємства, ринки, склади, домогосподарства) розподілена між різними суб'єктами, а частка суспільного сектору не перевищує 43% обсягів споживання продуктів і послуг харчування, що змушує споживача обирати оптимальні для нього варіанти рішення, змінювати харчову поведінку та впливати на стратегії підприємств сфери харчування. Структура товарообороту підприємств продовольчої торгівлі та ресторанного господарства не відповідає структурі фізіологічних норм харчування, що запропоновано враховувати при сертифікації підприємств харчування, плануванні мережі закладів харчування та інших управлінських рішеннях.

9. На основі дослідження структурних зрушень у розвитку форм харчування, типів та видів діяльності суб'єктів господарювання обґрунтовано доцільність формування інтегрованих структур підприємств сфери харчування, територіальних і підприємницьких мереж та кластерів. Визначено цілі природно-соціально-економічного розвитку сфери харчування, обґрунтовано концепцію природовідповідного харчування при формуванні стратегій розвитку та управління підприємствами на основі врахування всіх функцій харчування, узгодження соціальних та економічних інтересів споживачів і виробників, формування стратегічного партнерства учасників процесу харчування на всіх рівнях ієрархії управління. З метою інтегрованої взаємодії суб'єктів сфери харчування обґрунтовано кластерний підхід при формуванні мережі закладів торгівлі та ресторанного господарства, розроблено типологію кластерів різних рівнів ієрархії – локальних, територіально-галузевих, корпоративних торговельних мереж та уточнено функції управління ними.

10. Обґрунтовано концептуальні підходи до формування систем управління підприємствами сфери харчування на основі інтегрованої взаємодії суб'єктів господарювання з урахуванням специфіки їх діяльності та публічно-приватного партнерства, формування ефективних механізмів управління індивідуальними та суспільними формами харчування, формування розумних потреб, самоуправління індивідуальною харчовою поведінкою, удосконалення механізмів державного та ринкового регулювання діяльності підприємств суспільного сектору. Запропоновано методологічні підходи до формування систем управління підприємствами сфери харчування передбачають узгодження функцій та відповідність цільової, функціональної, лінійної та ресурсної підсистем управління з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств, ефективності управління і формування стратегій їх розвитку.

11. З метою формування стратегій розроблено методологічні підходи до проектування систем управління підприємствами сфери харчування та конструювання економічних систем на основі структурних балансів факторів

виробництва, ресурсів управління, функцій виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування. Запропоновано формати та категоризацію підприємств ресторанного господарства та продовольчої торгівлі як скринінговий стандарт управління суб'єктами прийнятний для споживача і виробника. На основі кваліметричної оцінки виробничо-економічних елементів підприємств сфери харчування (стану та характеристики території, будівель, обладнання, персоналу, якості сервісу та ін.) обґрунтовано доцільність виділення 5 категорій підприємств сфери харчування – бюджетні, соціальні, першого, вищого і люкс-класу з відповідною сертифікацією та оцінкою в балах від 100 до 500 та орієнтовним рівнем націнки на продовольчу сировину від 100 до 500%, що сприяє розробці обґрунтованих управлінських рішень щодо формування ціннісної пропозиції підприємств у відповідності до потреб споживачів.

12.3 метою формування механізму управління підприємствами сфери харчування обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до структуризації цілей управління та структурно-функціонального синтезу завдань управління суб'єктами, визначенні системи загальних і конкретних функцій управління бізнес-процесами підприємств харчування. Запропоновано механізм управління, що включає кваліметричну оцінку завдань, визначення трудомісткості, складності та сумісності функцій управління, обґрунтування етапів організаційного проектування систем управління підприємствами сфери харчування та їх інтегрованими структурами. Функції управління рекомендовано систематизувати за основними їх видами (планування, організація виробництва, реалізації та обслуговування, мотивація і контроль), а кількісну оцінку трудомісткості проводити за результатами хронометражу часу на їх виконання для нормування робіт і штатів управлінського персоналу та розподілення завдань між структурами управління інтегрованими структурами та харчовими кластерами.

13. Обґрунтовано науково-практичні підходи до формування стратегій інтегрованого розвитку підприємств сфери харчування у складі цільових програм соціально-економічного розвитку міст та регіонів за етапами економічного зростання – відновлювальним, нормативним, наднормативним, в залежності від досягнення фізіологічних норм харчування та нормативів розвитку мережі. Доведено, що формування стратегій розвитку сфери харчування має включати складові природовідповідності харчування, досягнення соціальних та економічних цілей з моделюванням основних індикаторів розвитку за декількома сценаріями залежно від рівня інтеграції суб'єктів та можливостей інвестування. На прикладі Харківської області розроблено проект цільової програми розвитку сфери харчування та визначено основні параметри харчування населення, розраховані за допомогою показників, побудованих на базі таксономічного методу, що сприяє природовідповідності харчування, досягненню соціальних норм та вирішенню економічних завдань управління підприємствами.

14. На основі систематизації функцій управління обґрунтовано, що формування стратегій управління підприємствами сфери харчування має

враховувати цілі, завдання, напрями розвитку секторів сфери харчування, потреби споживачів, динаміку чинників впливу, механізм управління підприємствами з виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування. З метою, узгодження інтересів суб'єктів сфери харчування запропоновано концепцію інтегрованого управління підприємствами, яка поєднує природно-соціально-економічні цілі розвитку підприємств сфери харчування, спрямована на інтегровану взаємодію суб'єктів, враховує прогноз доходів та інших чинників і охоплює різні рівні ієрархії управління – мезорівень міст і регіонів, мікрорівень підприємств та нанорівень систем управління, етапи формування стратегій та технології моделювання управлінських рішень для збалансування попиту і пропозиції на продукти і послуги харчування.

15. З метою оцінки синергетичних ефектів управління підприємствами сфери харчування запропоновано використання сукупності методичних підходів, які охоплюють баланси економічних ресурсів та результатів їх використання для здійснення функцій вирощування продовольчої сировини, виробництва харчових продуктів, надання послуг реалізації та організації споживання і обслуговування. Визначено результативність управління діяльністю підприємств та секторів сфери харчування за показниками виробництва харчових продуктів та охоплення харчуванням населення в підприємствах суспільного сектору. В якості критеріїв ефективності управління запропоновано індикатори та показники використання економічного потенціалу підприємств і секторів сфери харчування та досягнення соціальних стандартів, нормативних рівнів споживання продуктів і послуг харчування, а також їх зв'язок з індикаторами рівня життя населення та сталого розвитку суспільства.

СПИСОК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Яцун Л. Н. Інвестиції в торгівлю: теорія та практика : монографія / Л. Н. Яцун, О. В. Ольшанський, В. М. Селютін. – Харків : ХДУХТ, 2009. – 207 с. (заг. обсяг 12 друк. арк., особисто автору належить 4 друк. арк.: обґрунтовано методологічні підходи до формування інвестиційних стратегій підприємств торгівлі).
2. Яцун Л. Н. Інноваційна політика підприємств ресторанного господарства : монографія / Л. Н. Яцун, О. В. Борисова. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 288 с. (заг. обсяг 16,7 друк. арк., особисто автору належить 10 друк. арк.: розроблено методичні підходи щодо формування інноваційної політики підприємств ресторанного господарства).
3. Яцун Л. Н. Кулінарні традиції та інновації харчування // Туризм в умовах глобалізації: особливості та перспективи розвитку : колективна монографія ; за заг. ред. М. О. Кизима, В. Є. Єрмаченка. – Харків : Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2012. – С. 61–88. (заг. обсяг 27,4 друк. арк., особисто автору

належить 1,3 друк. арк.: систематизовано інституційні чинники впливу на формування традицій харчування).

4. Яцун Л. М. Синергетика розвитку сфери харчування населення в системі туризму // Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід : монографія ; за заг. ред. В. М. Зайцевої. – Запоріжжя, ЗНТУ : ТОВ «ШПС» ЛТД, 2014. – С. 121–187. (заг. обсяг 16 друк. арк., особисто автору належить 3,83 друк. арк.: обґрунтовано доцільність і методологію формування стратегії сфери харчування в цільових програмах розвитку туризму).

5. Яцун Л. М. Управління сферою харчування населення як природно-соціально-економічною системою // Сучасні проблеми і перспективи розвитку підприємств України : колективна монографія ; за заг. ред. О.С. Іванілова. – Харків : ХНУБА, 2014. – С. 61–88. (заг. обсяг 21 друк. арк., особисто автору належить 1,23 друк. арк.: розроблено методологічні підходи до формування системи управління сферою харчування з урахуванням природовідповідності, соціальних та економічних завдань розвитку).

6. Пічугіна Т. С. Діагностика кризового стану підприємств роздрібної торгівлі / Т. С. Пічугіна, Л. М. Яцун, Л. Д. Забродська, Г. І. Забродська. – Харків : ХДУХТ, 2015. – 208 с. (заг. обсяг 12 друк. арк., особисто автору належить 3 друк. арк.: обґрунтовано методичні підходи до антикризового управління підприємствами).

7. Яцун Л. М. Управління розвитком підприємств сфери харчування населення // Тренди та інновації в сучасній економіці : колективна монографія ; за заг. ред. О. С. Іванілова. – Харків : ХНУБА, 2015. – С. 189–224. (заг. обсяг 13,0 друк. арк., особисто автору належить 2,03 друк. арк.: розроблено методологічні підходи до формування системи управління підприємствами сфери харчування).

8. Яцун Л. М. Управління розвитком підприємств соціально-економічної системи харчування населення // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах : колективна монографія ; за заг. ред. О. С. Іванілова. – Харків : ХНУБА, 2015. – С. 121–187. (заг. обсяг 11,6 друк. арк., особисто автору належить 3,83 друк. арк.: обґрунтовано методіку структурно-функціонального синтезу та проектування лінійно-функціональної, цільової та економічної підсистем).

9. Яцун Л. М. Управління підприємствами сфери харчування населення: теорія, методологія, практика / Л. М. Яцун. – Харків : ХДУХТ, 2015. – 334 с. (19,4 друк. арк.).

10. Яцун Л. М. Методологічні підходи до проектування інтегрованих систем управління підприємствами сфери харчування // Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів : монографія / за заг. ред. О. С. Іванілова. – Харків : ФОП Панов А. М., ВД «В справі», 2016. – С. 141–171. (заг. обсяг 24,9 друк. арк., особисто автору належить 1,75 друк. арк.: розроблено методологію проектування систем управління на основі інтегрованої взаємодії суб'єктів).

Статті у наукових фахових виданнях України:

11. Яцун Л. Н. Классификация современных стратегий предприятий питания / Л. Н. Яцун, С. С. Ткачева // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічна обґрунтованість у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі : зб. наук. праць : у 2 ч. – Х. : ХДАТОХ, 1998. – Ч. 2. – С. 86–91. (заг. обсяг 0,35 друк. арк., особисто автору належить 0,2 друк. арк.: систематизовано стратегії підприємств харчування).

12. Яцун Л. Н. Проблемы совершенствования стратегического управления предприятиями питания / Л. Н. Яцун, С. С. Ткачева // Підвищення конкурентоспроможності підприємств торгівлі та харчування : зб. наук. праць. – Х. : ХДАТОХ, 2000. – С. 109–117. (заг. обсяг 0,46 друк. арк., особисто автору належить 0,2 друк. арк.: сформовано стратегію організації системи управління на підприємстві харчування).

13. Яцун Л. Н. Эффективность стратегического управления предприятий гражданского питания / Л. Н. Яцун // Економічні проблеми підприємств харчування та торгівлі : зб. наук. праць. – Х. : ХДАТОХ, 2001. – С. 68–74. (0,46 друк. арк.).

14. Яцун Л. Н. Сучасні тенденції та особливості управління підприємствами громадського харчування / Л. Н. Яцун, Ю. В. Пономарьова // Вісник ДонДУЕТ : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2003. – Випуск 3. – С. 93–103. (заг. обсяг 0,64 друк. арк., особисто автору належить 0,4 друк. арк.: визначено трансформаційні тенденції управління підприємствами ресторанного господарства).

15. Яцун Л. Н. Исследование современных тенденций развития инноваций в предприятиях питания / Л. Н. Яцун, О. В. Борисова // Вісник Міжнар. Слов'ян. ун-ту : зб. наук. праць. – Х. : МСУ. – 2003. – С. 116–121. (заг. обсяг 0,35 друк. арк., особисто автору належить 0,2 друк. арк.: викладено тенденції інноваційної діяльності підприємств харчування).

16. Яцун Л. Н. Современные формы и методы инновационного менеджмента в общественном питании / Л. Н. Яцун, О. В. Борисова // Організаційно-фінансові проблеми розвитку підприємств торгівлі та харчування : зб. наук. праць. – Х. : ХДАТОХ, 2004. – С. 72–77. (заг. обсяг 0,35 друк. арк., особисто автору належить 0,2 друк. арк.: сформовано систему інноваційного управління в підприємствах ресторанного господарства).

17. Яцун Л. Н. Методичні аспекти проектування організаційних структур управління підприємств торгівлі та харчування / Л. Н. Яцун, В. М. Селютін // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі : зб. наук. праць. – Х. : ХДУХТ, 2004. – С. 178–183. (заг. обсяг 0,35 друк. арк., особисто автору належить 0,2 друк. арк.: розроблено методику проектування оргструктур управління підприємствами торгівлі та харчування).

18. Яцун Л. Н. Оцінка рівня складності функцій управління підприємств торгівлі та ресторанного господарства / Л. Н. Яцун, В. М. Селютін, О. М. Шарапова // Економічні проблеми підприємств харчування : зб. наук. праць. – Харків: ХДУХТ, 2005. – С. 198–202. (заг. обсяг 0,29 друк. арк., особисто

автору належить 0,1 друк. арк.: обґрунтовано методику визначення складності функцій управління підприємствами).

19. Яцун Л. Н. Оцінка ефективності організаційних структур управління підприємств ресторанного господарства / Л. Н. Яцун, В. М. Селютін // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. праць. – Харків : ХДУХТ, 2006. – С. 415–422. (заг. обсяг 0,45 друк. арк., особисто автору належить 0,25 друк. арк.: розроблено методику оцінки ефективності оргструктур управління).

20. Яцун Л. Н. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі Харківської області / Л. Н. Яцун, О. В. Ольшанський // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. праць. – Харків : ХДУХТ, 2006. – С. 409–414. (заг. обсяг 0,35 друк. арк., особисто автору належить 0,2 друк. арк.: визначено напрями міжнародної торгівлі області).

21. Яцун Л. Н. Тенденції розвитку роздрібної торгової мережі / Л. Н. Яцун, Г. С. Винокурова // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – №22/2. – С. 79–87. (заг. обсяг 0,52 друк. арк., особисто автору належить 0,3 друк. арк.: систематизовано тенденції розвитку торгової мережі).

22. Яцун Л. Н. Кулинарные традиции как составляющая культурного туризма / Яцун Л.Н. // Управління розвитком. – 2009. – №6. – С. 31–33. (0,1 друк. арк.).

23. Яцун Л. Н. Торговельний центр як особливий формат розвитку роздрібної торговельної мережі / Л. Н. Яцун, Г. С. Винокурова // Торгівля і ринок України : зб. наук. праць. – Донецьк : ДОНДУЕТ, 2009. – № 27. – С. 235–244. (заг. обсяг 0,58 друк. арк., особисто автору належить 0,3 друк. арк.: сформовано основи кластерного підходу до управління торговельними центрами).

24. Яцун Л. Н. Сфера харчування населення: методологія визначення та практика функціонування / Л. Н. Яцун // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. праць. – Харків : ХДУХТ, 2010. – С. 216–222. (0,41 друк. арк.).

25. Яцун Л. Н. Сфера харчування населення в стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів / Л. Н. Яцун // Проблеми ефективності соціально-економічного розвитку та якості життя населення : зб. наук. праць. – Донецьк : Дон. ін-т соціального розвитку, 2010. – С. 175–182. (0,46 друк. арк.).

26. Яцун Л. М. Проектування функцій та організаційних структур управління підприємствами сфери харчування населення / Л. М. Яцун // Науковий вісник Полтавського університету економіки та торгівлі. Економічна серія. – Полтава : ПУЕТ, 2015. – № 2. – С. 98–108. (0,63 друк. арк.).

27. Яцун Л. М. Методологічні підходи до формування систем управління підприємствами сфери харчування населення / Л. М. Яцун // Науковий вісник Полтавського ун-ту економіки та торгівлі. Економічна серія – Полтава : ПУЕТ, 2015. – № 4. – С. 165–174. (0,58 друк. арк.).

28. Яцун Л. М. Методологія проектування систем управління підприємствами сфери харчування населення / Л. М. Яцун // Економічний аналіз. – Тернопіль : Екона, 2015. – С. 184–195. (0,7 друк. арк.).

29. Яцун Л. М. Формування системи стратегічного управління в зовнішньоекономічній діяльності підприємства / Л. М. Яцун, В. М. Селютін, С. В. Селютін // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. праць : у 2-х ч. – Харків : ХДУХТ, 2015. – Вип. 2 (21). – Ч. 2. – С. 294–302. (заг. обсяг 0,52 друк. арк., особисто автору належить 0,2 друк. арк.: обґрунтовано методологічні підходи до управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств торгівлі).

Статті у наукових фахових виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз:

30. Яцун Л. М. Сфера харчування населення як природно-соціально-економічна система: методологія формування та розвитку / Л. М. Яцун // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». – 2014. – Том 16. – № 1. – С. 155–166. (0,7 друк. арк.). (включено до ResearchBible, Open Academic Journals Index).

31. Яцун Л. Н. Сфера харчування населення в стратегіях сталого розвитку регіонів / Л. Н. Яцун // Бізнес-інформ. – 2014. – №1. – С. 123–134. (0,75 друк. арк.). (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, РИНЦ, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Research Bible, Соціонет).

32. Яцун Л. Н. Методологические подходы к определению эффективности управления сферой питания населения / Л. Н. Яцун // Научный результат. Серия «Технологии бизнеса и сервиса». – 2014. – №1. – С. 49–57. (0,52 друк. арк.). (включено до РИНЦ).

33. Яцун Л. М. Кулинарные традиции туристов: факторы и модели формирования / Л. М. Яцун // Научный результат. Серия «Технологии бизнеса и сервиса». – 2015. – №1. – С. 116–121. (0,52 друк. арк.). (включено до РИНЦ).

34. Яцун Л. Н. Економічні системи сфери харчування населення та методологія проектування їх розвитку / Л. Н. Яцун // Проблеми економіки. – 2015. – №4. – С. 184–195. (0,71 друк. арк.). (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, РИНЦ, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, EBSCOhost, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT Union Catalogue, Соціонет, J-Gate, Академія Google, Research Bible, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

35. Яцун Л. Н. Методологічні підходи до проектування інтегрованих систем управління підприємствами сфери харчування / Л. Н. Яцун // Проблеми економіки. – 2016. – №1. – С. 156–171. (0,93 друк. арк.). (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, РИНЦ, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, EBSCOhost, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT Union Catalogue,

Соціонет, J-Gate, Академия Google, Research Bible, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

36. Яцун Л. Н. Управління розвитком підприємств сфери харчування як міжгалузевим кластером: методологія формування та розвитку / Л. Н. Яцун // Управління розвитком. – 2016. – №1 (28). – С. 165–178. (0,75 друк. арк.). (включено до Соціонет, RePEc, Google Scholar).

Статті в зарубіжних виданнях економічного профілю:

37. Яцун Л. Н. Глобальные проблемы питания населения и их решения в стратегиях устойчивого развития / Л. Н. Яцун // Развитие индустрии гостеприимства в контексте трансграничного сотрудничества : сб. науч. трудов. – Белгород : БГИУ, 2013. – С. 78–85. (0,46 друк. арк.).

38. Яцун Л. Н. Концепция природосообразного питания и ее проявление в потребительском поведении / Яцун Л. Н. // Развитие индустрии гостеприимства в контексте трансграничного сотрудничества : сб. науч. трудов. – Белгород : БГИУ, 2013. – С. 126–132. (0,41 друк. арк.).

Праці апробаційного характеру:

39. Яцун Л. М. Проектування функцій та структур управління підприємств ресторанного господарства / Л. М. Яцун, В. М. Селютін [«Туризм і ресторанный бизнес: Сучасні тенденції та перспективи розвитку»] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-9 лют. 2007 р.). – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – С. 97–98. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автору належить 0,06 друк. арк.: обгрунтовано методику проектування функцій і структур управління).

40. Яцун Л. М. Ефективність організаційних структур управління підприємств ресторанного господарства / Л. М. Яцун, В. М. Селютін, Н. М. Севериненко [«Проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: освітній вимір»] : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 21 травн. 2008 р.). – Полтава : Полтавський університет споживчої кооперації України, 2008. – С. 74–75. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автору належить 0,05 друк. арк.: визначено підходи до оцінки ефективності оргструктур управління).

41. Яцун Л. М. Кулінарні традиції як складова культурного туризму / Л. М. Яцун [«Особливості розвитку туризму в Східній Україні»] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 11 грудн. 2008 р.). – Харків : ХНЕУ, 2008. – С. 25–28. (0,23 друк. арк.).

42. Яцун Л. М. Формування регіональних цільових стратегій розвитку сфери харчування / Л. М. Яцун [«Прогресивна техніка та технології харчових виробництв, ресторанного та готельного господарства і торгівлі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг»] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19 травн. 2011 р.). – Харків : ХДУХТ, 2011. – С. 245–246. (0,12 друк. арк.).

43. Яцун Л. М. Сфера харчування як природно-соціально-економічна система та об'єкт управління / Л. М. Яцун [«Проблеми управління підприємствами торгівлі та ресторанного бізнесу в умовах інноваційного

розвитку] : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19 жовт. 2011 р.). – Харків : ХДУХТ, 2011. – С. 115–117. (0,17 друк. арк.).

44. Яцун Л. М. Проблеми харчування населення в умовах глобалізації / Л. М. Яцун [«Проблеми та перспективи розвитку підприємств в умовах світової економічної інтеграції»] : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 24-25 лист. 2011 р.). – Харків : ХДТУБА, 2011. – С. 178–181. (0,23 друк. арк.).

45. Яцун Л. М. Моделювання управління харчовою поведінкою / Л. М. Яцун [«Торгівля та готельно-ресторанний бізнес: інноваційний розвиток в умовах глобалізації»] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітн. 2012 р.). – Харків : ХДУХТ, 2012. – Ч. 2. – С. 280–281. (0,12 друк. арк.).

46. Яцун Л. М. Методологічні основи формування стратегій розвитку сфери харчування регіону / Л. М. Яцун [«Прогресивна техніка та технології харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг»] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18 жовт. 2012 р.). – Харків : ХДУХТ, 2012. – Ч. 2. – С. 283–284. (0,12 друк. арк.).

47. Яцун Л. М. / Методологічні підходи до формування балансів економічних систем сфери харчування / Л. М. Яцун [«Проблеми та перспективи розвитку підприємств в умовах світової економічної інтеграції»] : матеріали: IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22-23 лист. 2012 р.) – Харків : ХНУБА, 2012. – Ч. 1. – С. 125–127. (0,17 друк. арк.).

48. Яцун Л. М. Структура та функції сфери харчування населення як міжгалузевого кластеру / Л. М. Яцун [«Менеджмент у XXI сторіччі: методологія і практика»] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 16-17 травн. 2013 р.) – Полтава : Полтавський університет споживчої кооперації України, 2013. – С. 125–127. (0,17 друк. арк.).

49. Яцун Л. М. Формування системи управління сталим розвитком сфери харчування населення / Л. М. Яцун [«Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід»] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 16-17 жовт. 2014 р.). – Запоріжжя : Запорізький національний технічний університет, 2014. – С. 72–77. (0,29 друк. арк.).

50. Яцун Л. М. Структурно-функціональний синтез управління розвитком сфери харчування населення / Л. М. Яцун [«Развитие индустрии туризма и гостеприимства в контексте трансграничного сотрудничества»] : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Белгород, 26-28 марта 2014 г.) – Белгород : ООО «ЕПИЦЕНТР», 2014. – С. 379–384. (0,35 друк. арк.).

51. Яцун Л. М. Управління розвитком сфери харчування населення: моделі та механізми / Л. М. Яцун, Г. Є. Чернов [«Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність»] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Харків, 22 травн. 2014 р.) : у 2-х ч. – Харків : ХДУХТ, 2014. – Ч. 2. – С. 305–306. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автору належить 0,06 друк. арк.: обґрунтовано інституційний контекст моделі розвитку системи харчування).

52. Яцун Л. М. Управління сферою харчування населення як природно-соціально-економічною системою / Л. М. Яцун [«Управління соціально-

економічними системами: аналіз сучасних тенденцій та перспектив розвитку»] : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., (Харків, 26-27 березн. 2014 р.) : у 2-х ч. – Харків : ХНУБА, 2014. – Ч. 1. – С. 17–26. (0,58 друк. арк.).

53. Яцун Л. М., *Методологія формування стратегій розвитку сфери харчування населення в системі туризму* / Л. М. Яцун, І. В. Буданов [«Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід»] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 16-17 жовт. 2014 р.). – Запоріжжя : Запорізький національний технічний університет, 2014. – С. 84–88. (заг. обсяг 0,29 друк. арк., особисто автору належить 0,16 друк. арк.: обґрунтовано методологічні підходи до формування стратегій сфери харчування).

54. Яцун Л. М. *Проектування інтегрованих систем управління підприємствами сфери харчування* / Л. М. Яцун [«Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів»] : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20-21 квітн. 2016 р.) : у 3-х ч. – Харків : ХНУБА, 2016. – Ч. 1. – С. 216–217. (0,12 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Яцун Л.М. Управління підприємствами сфери харчування. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський державний університет харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки України, Харків, 2016.

У дисертації наведено комплексне вирішення наукового завдання щодо розвитку теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій з управління підприємствами сфери харчування.

Обґрунтовано категорію «сфери харчування» як природно-соціально-економічної системи, визначено склад суб'єктів та функції підприємств з вирощування продовольчої сировини, виробництва харчових продуктів, реалізації продовольчих товарів та організації споживання продуктів і послуг харчування. Розроблено методологічні підходи до управління підприємствами в умовах глобалізації та інтеграції економіки, визначено цілі управління підприємствами сфери харчування в соціально-економічних стратегіях суспільства. Запропоновано категорію харчової поведінки споживачів як основи формування стратегій управління підприємствами сфери харчування, Розроблено методологічні підходи до формування систем управління підприємствами сфери харчування, проектування цільової, функціональної, лінійної та ресурсної підсистем та формування механізму структурно-функціонального синтезу управління підприємствами. Запропоновано категорії підприємств ресторанного господарства та продовольчої торгівлі на основі ціннісних характеристик, виконуваних функцій, рівня і якості послуг.

Обґрунтовано концептуальні підходи, стратегії та моделі інтегрованого управління підприємствами сфери харчування з метою взаємодії суб'єктів господарювання, використання їх потенціалу та більш повного задоволення

потреб споживачів. Запропоновано методичні підходи до формування стратегій розвитку сфери харчування на різних рівнях ієрархії з метою створення інтегрованих структур та харчових кластерів.

Визначено синергетичні ефекти управління підприємствами сфери харчування.

Ключові слова: підприємства сфери харчування, природно-соціально-економічна система, управління, стратегії, концепції, інтеграція.

АННОТАЦІЯ

Яцун Л.Н. Управление предприятиями сферы питания. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Харьковский государственный университет питания и торговли Министерства образования и науки Украины, Харьков, 2016.

В диссертации приведено комплексное решение научного задания по развитию теоретико-методологических основ и практических рекомендаций управления предприятиями сферы питания.

Обосновано категорию «сфера питания» как интегрированной природно-социально-экономической системы, определен состав субъектов и функции предприятий по выращиванию продовольственного сырья, производству пищевых продуктов, реализации продовольственных товаров и организации потребления продукции и услуг питания. Разработаны методологические подходы к управлению предприятиями в условиях глобализации и интеграции экономики, определены цели управления предприятиями сферы питания в социально-экономических стратегиях общества. Исследованы глобальные, региональные и отраслевые тенденции функционирования предприятий сферы питания, структурные сдвиги развития сети и товарооборота, процессы интеграции субъектов и формирования кластерных структур в сфере питания. Предложена категория пищевого поведения потребителей как основа формирования маркетинговой стратегии управления предприятиями сферы питания.

Разработаны методологические подходы к формированию систем управления предприятиями сферы питания, проектирования целевой, функциональной, линейной и ресурсной подсистем и формирования механизма структурно-функционального синтеза управления предприятиями. Предложены категории предприятий ресторанного хозяйства и продовольственной торговли на основе ценностных характеристик, выполняемых функций, уровня и качества услуг.

Обоснованы концептуальные подходы, стратегии и модели интегрированного управления предприятиями сферы питания с целью взаимодействия субъектов хозяйствования, использования их потенциала и более полного удовлетворения потребностей потребителей. Предложены методические подходы формирования стратегий развития сферы питания на разных уровнях иерархии с целью формирования интегрированных структур и

пищевых кластеров. Определены синергетические эффекты управления предприятиями сферы питания.

Ключевые слова: предприятия сферы питания, природно-социально-экономическая система, управление, стратеги, концепции, интеграция.

ANNOTATION

Yatsun L. M. Management of sphere of feed enterprises. – On the manuscript rights.

Thesis work to obtain the Doctor of Economics scientific degree in specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (in accordance with types of economic activities). – Kharkiv State University of Food Technology and Trade of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

Complex decision of the scientific task is brought in relation to the development of theoretic-methodological principles and practical recommendations on management of the sphere of catering enterprises.

The category of the «sphere of catering» as a naturally-socially-economic system is substantiated, composition of entities and functions of enterprises concerning cultivation of food raw material, food products manufacture, sale of food products and organization of foods consumption and catering services organization are specified. Methodological approaches to managing enterprises under globalization and integration of economy are elaborated, the purposes of managing sphere of catering in socio-economic strategies of the society are defined. The category of food behavior of consumers as a basis for the formation of management strategies for the sphere of catering enterprises is offered, methodological approaches to the formation of management system for the enterprises of the sphere catering, projecting of target, functional, linear and resource subsystems and formation of the mechanism of structural-functional synthesis of management enterprises are worked out. The categories of catering enterprises and food trade are offered on the basis of the value descriptions, performed functions, level and quality of services.

Conceptual approaches, strategies and models of integrated management of the sphere of catering enterprises for entities' interaction, use of their potential and fuller satisfaction of consumer needs are substantiated. Methodical approaches to the formation of the development strategies of catering sphere on the different levels of hierarchy with the aim of creating integrated structures and food clusters are offered.

Certainly, aims of naturally-socially-economic development of catering sphere, conception of natural food is reasonable for the formation of strategies of the development and management of enterprises. Cluster approach is reasonable at forming the network of trade and catering establishments, the typology of clusters of different levels of hierarchy is worked out - local, territorial-branch, corporate trade networks, and management functions which they specify.

The methodological approach is worked out concerning planning of management system by the enterprises of catering sphere and constructing economic systems on the

basis of structural balances of factors of production, resources of management, functions of production, realization and organization of consumption of foods and catering services.

The theoretic and methodological approach is reasonable for the structuration of aims and structural-functional synthesis of tasks of management subjects, determination of the system of public and exact functions of management of enterprises of business processes in catering sphere. The mechanism of management, which includes qualimetric estimation of tasks, determination of labor intensiveness, complication and compatibility of management functions, substantiation of the stages of organizational planning of management system by the enterprises of catering sphere and by the integrated structures, is offered. Conception of the integrated management enterprises is reasonable. It combines naturally-socially-economic aims for the development of enterprises of catering sphere, sent to the integrated co-operation of subjects, the prognosis of profits and other factors. It takes into account and embraces different hierarchies of management – mezo-level of cities and regions, micro level of enterprises and Nano level of the control system, stages of forming strategies and technology of administrative decisions design for balancing the demand and supply on foods and catering services. The synergistical effects of management of sphere of feed enterprises are certain.

Key words: enterprises of catering sphere, naturally-socially-economic system, management, strategies, concepts, integration.

Підписано до друку 05.02.16 р. Формат 60×84^{1/16}. Папір офсет.
Друк ксерографічний. Ум. друк. арк. 1,8. Ум. фарбо-відб. 1,9.
Обл.-вид. арк. 2,00 Наклад 100 прим. Зам. № 2916-16

Надруковано ТОВ «Видавництво «Форт»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №333 від 09.02.2001 р.
61023, м. Харків, а/с 10325. Тел. (057)714-09-08